

Sari Salovaara
The Finnish National Gallery

15.10.2006

Tervetuloa museoon? **Valtion taidemuseo edistää kulttuurista tasa-arvoa Suomessa**

Joskus museokäynti ei ota onnistuakseen. Saksassa Münchenissä olen menossa museovierailulle ja astun sisään vanhaan museorakennukseen. Heti kun astun aulatilaan ja lähestyn lipunmyyntiä kiinnittää lipunmyyjä huomionsa minuun ja huudahtaa, etten voi tulla sisään museoon. Yritän neuvotella, mutta kieltö on ehdoton. Pyydän lipunmyyjää kysymään neuvoa esimieheltään. Esimies tulee ja kieltää sisäänpääsyn. Kerron olevani töissä museossa Suomessa, näytän hänelle ICOM-korttia (International Council of Museums) ja hän noutaa museonjohtajan paikalle. Ystävällinen museonjohtaja saapuu ja pyytää anteeksi. Tietenkin voin mennä museoon kuten muutkin. Hän kertoo museostaan ja seurustelee hetken näyttelytiloissa kanssani ja vielä poistuessani tarjoaa apuaan. Käynnistä jäi sittenkin myönteinen muisto mieleeni.

Suomessa muutaman sadan metrin päässä työpaikaltani taidemuseosta on kulttuurihistoriallinen kansallismuseomme. Mennessäni museoon vierailulle lipunmyyjä epäröi ja pyytää odottamaan. Asetun sivuun, minuutit vierivät, lipunmyyjä soittaa puhelun, palvelee muita asiakkaita ja soittaa taas. Alan hermostua. Viimein selvittelyjen ja odottelun jälkeen lipunmyyjä antaa luvan liikkua museon tiloissa. Vierelläni avustajakoironi säilyttää kärsivällisen asenteensa eikä osoita turhautumisen merkkejä toisin kuin emäntänsä.

Olen melko usein museoissa ollut tilanteissa, joissa avustajakoironi läsnäolo on aiheuttanut hämmennystä. Hämmennystä syntyy jos saavutettavuuteen liittyviä asioita ei ole mietitty perinpohjaisesti läpi koko henkilökunnan kanssa. Joskus museoon tulevalle ihmisellä voi olla mukanaan työtä tekevä koira, opas- tai avustajakoira, joka avustaa vammaista ihmistä tämän arkielämässä. Joskus tulijalla saattaa olla apunaan kuulolaite tai pyörätuoli. Miten museon onnistuu järjestää asiallinen ja lämmin vastaanotto kaikille?

Museoiden saavutettavuus suurennuslasin alla

Museon saavutettavuus liittyy sellaisiin käsitteisiin kuin demokratia, oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaisuus. Kun säilytämme historiaamme liittyvää aineistoa ja tutkimme sitä, on kysyttävä miksi ja keitä varten sen teemme. Vain saavutettava museo on hyvin toimiva museo, sillä ilman saavutettavuutta ei ole museota, joka täyttäisi tehtävänsä tyydyttävällä tavalla myös tiedon jakajana.

Kansainvälisten esimerkkien vaikutuksesta Suomessa alettiin puhua kulttuurin saavutettavuudesta uudella innolla 2000-luvun taitteesta lähtien. Nähtiin, että yleisötyön tulee ulottua kaikenlaisiin ihmisiin. Vammaisliike vaikutti siihen, että tultiin paremmin

tietoisiksi monista osallistumisen esteistä ja huomattiin, että museoiden tarjonnasta ulkopuolelle jäävät eivät ole kovin pieniä marginaaliryhmiä.

Saavutettavuutta alettiin määritellä brittiläisiä lähteitä apuna käyttäen usean eri osa-alueen kautta. Yleisölähtöisyyttä rakennetaan kokonaisvaltaisesti, kun saavutettavuuden tarkasteluun sisällytetään fyysinen ympäristö, sisältöjen saavutettavuus eri aistien avulla, tiedon ja tiedotuksen saavutettavuus, taloudellinen saavutettavuus, sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus sekä tähän kaikkeen vaikuttaminen päätöksenteon ja avoimien asenteiden avulla. Saavutettavuus-käsite kulttuuripalvelujen yhteydessä on laaja-alainen ja huomioi monenlaiset yleisöt erilaisine tarpeineen.

Etenkin vammaisten ja muiden toimimisesteisten ihmisten huomioon ottaminen oli keskeistä saavutettavuustyötä Suomen museoissa 2000-luvun alussa. Vammaisten ihmisten kohdalla osallistumisen esteet ovat usein hyvin konkreettisia ja vaativat selkeitä toimenpiteitä. Museoiden avuksi saatiin pian käyttöön tarkistuslistoja saavutettavuuden arvioimiseen museon toiminnassa ja ohjemateriaaleja esimerkiksi näyttelyiden tekijöille. Muita helposti syrjäytyviä tai näkymättömäksi jääviä väestöryhmiä ovat monet etniset vähemmistöt ja seksuaalivähemmistöt omine näkökulmineen. He ovat Suomessa 2000-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tulleet kysymyksenasetteluineen laajemmin mukaan väestöryhminä, joiden kannalta saavutettavuutta tulee myös tarkistaa.

Saavutettavuuden edistämisen voi nähdä etenevän sekä museoissa että muun kulttuurityön piirissä portaittain. Ensimmäisessä vaiheessa kartoitetaan tilanne ja poistetaan konkreettisia esteitä osallistumisen tieltä. Siten mahdollistetaan tiloihin pääsy, varmistetaan että tietoa ja elämyksiä on tarjolla vaihtoehtoisilla tavoilla, tarkistetaan tarjonnan sisältöjä ja tiedotetaan palveluista. Tässä vaiheessa voi myös selvittää, että liikkumisen esteitä ei pystytä kaikilta osin poistamaan ja tulee ratkaistavaksi, miten tiedottaa asiasta ja huomioida liikkumisesteiset vaihtoehtoisilla tavoilla.

Kun jo tiedetään, että kohteella tai toiminnalla on jotain annettavaa monenlaisille ihmisille, voidaan aktiivisesti tavoitella uusia osallistujia ja kävijöitä. Tässä toisessa vaiheessa pyritään kehittämään toimivia suhteita käyttäjiin ja herättämään tietoisuus ja luottamus siihen, että kohteessa osataan huomioida ihmisten yksilöllisiä tapoja oppia, liikkua, aistia, ja kommunikoida. Erilaiset ihmiset ja yleisöt osallistuvat jo aktiivisesti hankkeisiin, synnyttävät ”näköistään toimintaa” ja museota ympäröivien yhteisöjen rooli museon toiminnassa kasvaa. Kolmannessa vaiheessa on päästy siihen, että museon tai muun kulttuuritoimintaa ylläpitävän tahon toimet edistävät yhdenvertaisuutta, ehkäisevät sosiaalista ja kulttuurista syrjäytymistä ja lisäävät esimerkiksi kulttuurikasvatuksen keinoin yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointia.

Kulttuurihallinnon toimet ovat avainasemassa

Suomessa on 2000-luvun alkupuolelta lähtien ollut entistä enemmän pyrkimyksiä ulottaa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusperiaate koskemaan kulttuuripalveluita. Kansainväliset linjaukset ja sopimukset sekä kansallinen lainsäädäntö ohjaavat yhä selkeämmin ja konkreettisemmin takaamaan yhdenvertaiset lähtökohdat erilaisille ihmisille. Monikulttuurisuus ja kansainvälisyys, vähemmistöjen oikeudet, lasten ja nuorten kehityksen turvaaminen sekä ikääntyvien ihmisten kasvava määrä ovat nyky-yhteiskunnan

haasteita. Myös kulttuurihallinto pyrkii tunnistamaan nämä haasteet ja etsii vaikuttamiskeinoja edistää kulttuurin saavutettavuutta kaikille väestönosille.

Saavutettavuuden edistämiseksi tehty työ on opetusministeriössä edennyt kolmessa vaiheessa: ensimmäisessä vaiheessa asetettiin työryhmä kartoittamaan vammaisten osallistumista kulttuuriin sekä hallinnon tukitoimenpiteitä. Toinen askel oli Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan asettaminen laatimaan toimenpideohjelma kulttuuritoimijoiden avuksi, jotta etenkin vammaiset ihmiset tulisivat huomioiduiksi kulttuurin tuottajina ja kuluttajina. Toimikunta koostui valtion hallinnon ja kunta-alan, kulttuurilaitosten sekä vammaisjärjestöjen edustajista. Kolmas askel oli opetusministeriön laatima taiteen ja kulttuurin saavutettavuusohjelma, jossa ministeriö linjaa omat toimenpiteensä viisivuotiskaudelle 2006 - 2010. Ohjelmassa saavutettavuuden näkökulma on laajennettu koskemaan vammaisten ihmisten lisäksi myös muita vähemmistöjä ja erityisryhmiä. Näitä ovat mm. maahanmuuttajat, kieli- ja kulttuurivähemmistöt ja ikääntyneet ihmiset. Keinoina ministeriö käyttää ensisijaisesti resurssi-, informaatio- ja tulosohejausta. Yksi informaatio-ohjauksen keinoista on ollut rahoittaa Valtion taidemuseon koordinoimaa kulttuuritoimijoille suunnattua Kulttuuria kaikille -neuvontapalvelua. Saavutettavuuden edistämässä ministeriö kannustaa sektorirajat ylittävään yhteistyöhön.

Pohjoismaista yhteistyötä

Pohjoismaiset toimintamallit ovat melko lähellä toisiaan ja vuorovaikutus on vilkasta. Myös museoilla on hyviä kokemuksia yhteistyöstä, joka on keskittynyt kulttuuriperinnön saavutettavuuden parantamiseen. Alueellinen läheisyys ja yhteiskuntarakenteiden samankaltaisuus on luonut yhteistyölle perinteitä ja myös rahoitusmalleja, jotka mahdollistavat pohjoismaisia projekteja. Yksi aloitteellinen taho saavutettavuuteen liittyvien projektien käynnistämässä on ollut Pohjoismaisen ministerineuvoston alainen Pohjoismaisen vammaisneuvosto. Neuvosto on myös julkaissut pohjoismaista kulttuuripolitiikkaa ja vammaiskysymyksiä luotaavia raportteja ja nostanut keskusteluun kaikki huomioivan kulttuuripolitiikan näkökulmia.

Museo kaikille -projekti vuosina 2000-2003 käynnisti museoiden välistä yhteistyötä juuri saavutettavuuskysymysten ympärillä. Mukana oli paitsi pohjoismaisia museoita, myös vammaistahojen edustajia. Projektissa toteutettiin neljä osaprojektia: Museo kaikille -opaskirja museotyöntekijöiden avuksi, tarkistuslista saavutettavuuden arviointityökaluksi museoiden käyttöön, kansainvälinen Museo kaikille -konferenssi sekä kiertonäyttely.

Yksi keino kiinnittää huomiota saavutettavuusasioihin on kilpailujen kautta jaetut tunnustukset. Pohjoismaisen vammaisneuvosto otti museot pohjoismaisen saavutettavuuskilpailun teemaksi vuonna 2001. Kilpailun teemaan liittyen neuvosto julkaisi myös kirjan, joka esittelee kaksitoista pohjoismaista museota ja niiden ponnisteluja saavutettavuuden edistämiseksi.

Pohjoismaiset museoammattilaiset ovat halunneet verkostoitua, sillä tiivis kommunikaatio, helppo kokemusten vaihto ja tiedon saanti auttavat kulttuurityöntekijöitä arkityössä. Museoiden saavutettavuusverkostoa käynnistämään luotiin projekti, jonka aikana vuosina 2006-2007 on luotu rakenne ja välineet yhteydenpidolle. Kulttuurin saavutettavuuden edistäminen edellyttää valveutuneisuutta, tietoa ja osaamista, jota verkosto tuo helpommin ulottuville esimerkiksi verkkosivuston ja sähköpostikeskustelun avulla.

Valtion taidemuseo edistämässä kulttuurin saavutettavuutta

Suomessa Valtion taidemuseo osallistuu aktiivisesti kulttuurisen tasa-arvon edistämiseen. Se on maan suurin taidemuseolaitos, jonka muodostavat Ateneumin taidemuseo, Nykytaiteen museo Kiasma, Sinebrychoffin taidemuseo ja Kuvataiteen keskusarkisto. Etenkin pedagogisesta toiminnasta vastaavat henkilöt ovat olleet uran uurtajia ja tehneet konkreettisia aloitteita. Merkittävä harppaus oli 1999 alkanut kaksivuotinen projekti, jonka aikana paneuduttiin Valtion taidemuseon omien museoiden saavutettavuuden parantamiseen. Koska Valtion taidemuseo on yksi valtakunnallinen keskusmuseo, sen toiminnan vaikutukset ulottuvat koko maahan. Ensimmäinen projekti saikin jatkukseen valtakunnallisen kartoitus- ja koulutusprojektin, johon osallistui pieniä ja isompia museoita Etelä-Suomesta Lappiin saakka. Kokemusten ja tietomäärän kartuttua museon kehittämisyksikössä toimii nyttemmin kulttuuritoimijoille suunnattu Kulttuuria kaikille -neuvontapalvelu. Yksikössä työskentelee vuodesta 2005 myös vähemmistökulttuurikoordinaattori, joka tarkastelee museoiden tarjontaa ja toimintaa kulttuurisen moninaisuuden näkökulmasta.

Tärkeää on ollut Valtion taidemuseon yhteistyö muiden keskeisten museoalan toimijoiden kuten Museoviraston ja Suomen museoliiton kanssa. Myös kansainvälisiin projekteihin on tehty aloitteita ja tehty yhteistyötä niin pohjoismaisella kuin laajemmin kansainvälisellä tasolla. Valtion taidemuseo on myös osallistunut kulttuuripoliittiseen ohjelmatyöhön. Tavoite on vaikuttaa kulttuuripalveluiden rakenteisiin: luoda pysyviä toimintaympäristöjä, toimijoita, käytäntöjä ja toimintamalleja, jotka mahdollistavat pitkäaikaisen kehittämistyön. Valtion taidemuseosta onkin tullut tärkeä valtakunnallinen ja kansainvälinen toimija saavutettavuuden edistämässä.

Kulttuuria kaikille -palvelu

Valtion taidemuseon koordinoima Kulttuuria kaikille -palvelu on yksi pyrkimys kasvattaa ja keskittää tietoa. Neuvontapalvelu toimii Taidemuseoalan kehittämisyksikössä. Se edistää taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta verkostojen ja kommunikaatioyhteyksien luomisen, tarvekartoitusten, arviointien, koulutuksen ja materiaalien tuottamisen avulla. Neuvontapalvelu tarjoaa kulttuuripalvelujen tuottajien käyttöön työkaluja, ohjeita ja asiantuntijoita. Tärkeä tiedon jakamisen väylä on internet-sivusto osoitteessa www.cultureforall.info. Opetusministeriö rahoittaa neuvontapalvelua osana strategiatyötä, jossa yhtenä painopisteenä on taiteen ja kulttuurin saavutettavuus.

Esimerkkeinä palveluista voi mainita museoiden tilaamat rakennetun ympäristön ja palvelujen saavutettavuuden arvioinnit. Kun museo tilaa kartoituksen, käydään museo ja sen toiminnot yksityiskohtaisesti läpi yhdessä henkilökunnan ja asiantuntijan tai asiantuntijoiden kanssa. Museo saa kartoitusraportin, joka pitää sisällään museokävijän näkökulmasta kirjatut huomiot. Kartoituksessa tarkastellaan viestintää, rakennukseen saapumista, palveluita, yleisötiloja, opasteita, näyttelyitä jne. Arvioinnin pohjana on mm. rakennuslainsäädäntö ja esteettömyysuudistukset. Kartoituksen avulla museon henkilökunnan on helpompi tehdä kokonaissuunnitelma: päätetään mikä otetaan tavoitteeksi, mitä konkreettisia toimia päätetään tehdä, mitä ei voida toteuttaa, mikä muutos/uudistus koskee kenenkin tehtäväaluetta eli kuka on vastuhenkilö, mitkä ovat taloudelliset puitteet, mikä on aikataulu, mikä on kiireellisintä jne.

Kulttuuria kaikille -palvelu organisoii myös räätälöityjä koulutuksia museoiden henkilökunnalle, järjestää seminaareja ja tekee vierailuluentoja. Ohjemateriaalin tuottaminen on keskeinen toimintatapa. Esimerkiksi tarkistuslistoja omaehtoiseen palveluiden tarkistamiseen on tarjolla museoille, tapahtumajärjestäjille ja teattereille. Kulttuuria kaikille -palvelu on myös tuottanut dvd-muodossa olevan oppaan Open Doors, joka valaisee kansainvälisten esimerkkien kautta kulttuuriperintökohteissa tehtävää saavutettavuuden edistämistyötä. Dvd on tuotettu osana EU-rahoitteista ACCU-hanketta (Access to Cultural Heritage: Policies of Presentation and Use 2004-2007).

Konkreettisia toimia taidemuseoissa

Valtion taidemuseon museoissa on pyritty eri tavoin ottamaan huomioon monenlaiset yleisöt. Yksi olennainen asia on viestintä, jotta mahdolliset museokävijät saisivat museoista itselleen tärkeää tietoa jo ennen vierailua. Museoiden tiedotuslehdessä, samoin kuin verkkosivuilla, kerrotaan saavutettavuuteen liittyviä perustietoja: ovatko tilat esteettömät, onko kuulemisen ja näkemisen apuvälineitä jne. Tiedotusta myös suunnataan suoraan kohderyhmille. Henkilökunta on saanut koulutusta selkokielellä ja näkövammaisystävällisessä graafisessa suunnittelussa. Verkkoviestinnän osalta on opeteltu esteettömän viestinnän perusteita, jotta verkkosivuja pystyisi käyttämään myös näkövammaisten apuvälineillä.

Rakennetun ympäristön esteettömyys voi olla haaste vanhoissa rakennuksissa. Isoja prosesseja ovat olleet vanhoissa rakennuksissa tehdyt peruskorjaukset, joiden aikana on esimerkiksi asennettu hissejä. Pienempiä korjauksia on ollut helpompi tehdä: on asennettu portaista varoittavia turvateippejä lattioihin, uusittu opasteita, hankittu yleisökäyttöön istuimia, asennettu tele/induktiosilmukoita, madallettu palvelutiskejä jne.

Näyttelyiden tekijöille on laadittu ohjemoniste, joka auttaa huomioimaan monenlaisten yleisöjen tarpeet. Tietoa kustakin näyttelystä ja sen taustoista pyritään tarjoamaan kaikille soveltuvilla tavoilla. Selkeästi luettavissa olevat tekstit ja huolellisesti suunnitellut ääniopasteet ovat tärkeitä. Mahdollisuus tutkia kohteita eri aistien avulla kiinnostaa yleisöjä.

Ateneumin taidemuseon rakennuksesta, taiteesta ja taiteilijoista yleisölle kertovat kosketusnäytöt suunniteltiin mahdollisimman monenlaisten asiakkaiden käyttöön. Näytöt suunniteltiin helposti lähestyttäväksi ja niihin liitettiin apuvälineitä kuten suurennuslasi ja tele/induktiosilmukka. Sisällön eteneminen ja graafinen ulkoasu on suunniteltu selkeäksi esim. käyttämällä riittävän suurta kontrastia kohteen ja sen taustan välillä ja käyttämällä selkeitä kirjasimia. Teksteissä on käytetty selkokielen periaatteita, ääni- ja graafinen suunnittelu tukevat toisiaan ja niihin on annettu käyttäjälle säätelyvaihtoehtoja.

Museoiden oppailla on ollut tilaisuus kouluttaa erityisryhmien opastamisessa ja opastuksia on tarjottu mm. selko- ja viittomakielellä sekä näkövammaisille. Opastetuilla kierroksilla on otettu käyttöön mukavuutta lisääviä apuvälineitä esim. mukana kannettavia tuoleja ja kuulemisen apuvälineitä. Oppaiden käytettävissä on myös moniaistista taideteoksiin liittyvää materiaalia kuten kangasta, esineitä tai ääninäytteitä.

Pedagogiseen toimintaan liittyen Valtion taidemuseon kolmessa museossa on toteutettu erilaisiin yleisöryhmiin liittyviä teematapahtumia. Jotkut tapahtumat on toteutettu maahanmuuttajatahojen kanssa, jotkut vammaistahojen kanssa. Lastentapahtumiin on erityisesti suunniteltu tarjontaa ja houkuteltu myös vammaisia lapsia mukaan. Tärkeää on

ottaa monenlaisia yleisöjä museoammattilaisten rinnalle pohtimaan museon tarjonnan sisältöjä ja näkökulmia.

Edellä kuvatunlainen toiminta auttaa museoita karistelemaan pölyjä niskoiltaan ja pyrkimään aktiiviseksi osaksi ihmisten elämää. Museoilla on paljon mielekästä annettavaa: monipuolista tietoa, rakennuspuita ihmisten minäkuvalle ja jännittäviä näyttelykohteita. Kartoittamalla ja arvioimalla omia toimintojaan, luomalla selkeän toimintasuunnitelman saavutettavuuden osalta, päättämällä vastuuhenkilöistä ja kouluttamalla henkilökuntaansa voi museo löytää tiensä yhä useampien ihmisten sydämiin. Haasteitakin tulee vastaan. Onko museoiden henkilökunnalla valmiuksia tarkastella vakiintuneita toimintatapojaan kriittisesti ja onko uskallusta kokeilla uusia lähestymistapoja? Entä miten onnistuu palvelujen saavutettavuuden tason ylläpitäminen silloinkin kun työtahti on kireä ja henkilöstö vaihtuu? Haasteisiin vastaaminen kannattaa. Palkintona on hyvä mieli hyvin tehdystä työstä, ajan hermolla pysyminen ja iloiselta yleisöltä saatu palaute.